

RECENZJE, OMÓWIENIA, NOTY

***Ponowoczesność a tożsamość*, redaktor naukowy Barbara Czapik, Katowice 1998, 222 s.**

Materiały z sympozjum zorganizowanego wspólnym wysiłkiem Instytutu Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego oraz Stowarzyszenia Pisarzy Polskich zostały zebrane i zaprezentowane w tomie pod znaczącym tytułem *Ponowoczesność a tożsamość*. Wybór terminu „ponowoczesność”, który nie jest przecież synonimem postmodernizmu, nie był dziełem przypadku; został przywołany tutaj z całą świadomością istnienia różnych nurtów myślenia antyfundamentalistycznego. Intencją organizatorów spotkania było dopuszczenie do głosu badaczy reprezentujących rozmaite style myślenia i szerokie *spectrum* zainteresowań oraz jak się wydaje chęć nawiązania do rozstrzygnięć, jakie przyniosło poprzednie spotkanie pod hasłem „Postmodernizm w literaturze i kulturze krajów Europy Środkowej i Zachodniej”, które miało miejsce w roku 1993. Prezentowane w tomie prace stanowią dobitny dowód pluralizmu postaw i zainteresowań, jako że wśród uczestników spotkania znaleźli się badacze literatur słowiańskich: polskiej, czeskiej, chorwackiej i serbskiej, słowackiej i słoweńskiej, a także teoretycy literatury, specjaliści od spraw mediów i komunikacji.

Otwierający zbiór artykuł Haliny Janašek Ivaničkovéj, stanowiący rodzaj podsumowania, przynosi już w tytule pytanie o kondycję postmodernizmu *Zmiana paradygmatu, powrót do źródeł czy koniec postmodernizmu?* Autorka kreśli zakres badań literackich dotyczących tego zjawiska oraz przedstawia omówienie prac naukowych prezentujących jego historię i dorobek. Janašek-Ivaničková wyraźnie akcentuje konieczność odróżnienia postmodernizmu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, gdy do grona twórców dołączają kobiety i rasy kolorowe, negujący przekonanie, że wszystkie teksty już powstały a literatura jest jedynie zamkniętym ich obiegiem. Wnikliwa analiza faktów dowodzi, że postmodernizm powraca w ten sposób do swych „życiodajnych źródeł”, otwierających przed nim twórcze możliwości.

W zaprezentowanych tekstach szczególnie często dochodzi do głosu przekonanie, że tożsamość zatraciła niegdysiejszą oczywistość, a zaistniałe przemiany zachwiały nią i popychają nas w stronę „życia bez fundamentów” (Tadeusz Miczka), powtarzając więc za Foucault „musimy wytworzyć nowe formy podmiotowości”. Ważnym elementem rozważań staje się zatem określanie tożsamości

postmodernistycznej poprzez konfrontowanie jej ze świadomością w ujęciu tradycyjnym, którą określała stałość, przynależność do miejsca, grupy, przestrzeni i wreszcie wspólnota tradycji i doświadczeń podporządkowanych rozumowi. Obecne przemiany kulturowe sprawiły, że racjonalne pojęcie tożsamości zostało odrzucone (Barbara Kita). Wyraźnie konstatuje niemożność tożsamości w starym stylu Erazm Kuźma (*Postmodernistyczna idea powtórzenia i różnicy przeciw modernistycznej idei tożsamości i sprzeczności*), ukazując jak na jej miejsce powstają tożsamości fakultatywne i momentalne. Do ciekawych wniosków prowadzi także zaprezentowana przez Barbarę Czapik analiza świadomości awangardowej i postmodernistycznej. Rozważania autorki wiodą ku postrzeganiu postmodernizmu jako próby powrotu do tożsamości poprzez szukanie korzeni i dialogu z rozmaitymi ogniwami kultury. Szansą na taki powrót jest być może *pietas*, idea, która mogłaby oddziaływać na dalszy rozwój świadomości.

W dyskusji dotyczącej tożsamości nie mogło oczywiście zabraknąć pytań o podmiot, o osobową tożsamość człowieka. Sprawa doświadczania własnego „ja” i niemożność poznania go pozostaje w centrum rozważań Tomasza Sikory (*Walka o podmiot. Esej(meta)fizyczno-(anty)(post)modernistyczny*), zyskując wręcz wymiar walki o swą podmiotowość w sytuacji gdy doszło do rozmycia tego pojęcia, czy prób negacji podmiotu w ogóle. Określeniu tożsamości w literaturze ponowoczesnej służyć mają także „przedstawianie, powtarzanie, mówienie” (Bożena Tokarz), pomimo iż pozbawione będą racjonalnych określeń. Sprzyja to bowiem kwestionowaniu fundamentalizmu odpowiedzi, a co za tym idzie odrzuceniu przez literaturę wszelkiej *mimesis*.

W podobnym kręgu sytuuje się także tekst Pawła Jędrzejko przynoszący pytania o tożsamość ponowoczesnego literaturoznawcy. Zasadą badań humanistycznych, jak wynika z ustaleń autora, ma być doskonalenie opisu tego, co wiecznie niedoskonałe, a celem działań nieustanne zbliżanie się do prawdy o człowieku, poprzez inspirowanie nowych projekcji, nowych marzeń o poznaniu. Łączy się z tym kręgiem problemów również tekst Andrzeja Chojckiego o języku współczesnej humanistyki (*Postmodernizm – poszerzanie obszarów języka czy tożsamości*) odznaczającym się subiektywizmem i nie mogącym się wyzwolić od „porażenia intelektualizmem”. Autor wyróżnia zjawiska zachodzące w ramach tego języka, a więc erotyzacji, mistycyzacji, kosmologizacji, egzystencjalizacji i barokizacji.

Przedmiotem refleksji staje się również postmodernistyczna tożsamość telewizyjna (Tadeusz Miczka), gdy już samo nasze życie nabrało cech rzeczywistości upozowanej i może nawet należałoby mówić o „chorobie telewizyjnej”, jako że audio wizualność staje się dominującym sposobem artykulacji kultury. Autor akcentuje zmienność tożsamości w neo-telewizji (w przeciwieństwie do paleo-telewizji) gdzie staje się ona kwestią wyboru i pociąga za sobą nieustanną potrzebę samodefinicji. Wpływ postmodernizmu na problematykę komunikacyjną zostaje także udokumentowany przez prace o tożsamości kulturalnej w aspekcie mediów i praktyk audiowizualnych autorstwa Małgorzaty Kity i Kariny Banasz-

kiewicz. Natomiast Urszula Żydek-Bednarczuk zwraca uwagę na zmiany w zachowaniach komunikacyjnych nadawcy z perspektywy lingwistyki tekstu, zmiany funkcji tak języka jak i tekstu oraz narastanie szumu informacyjnego.

I wreszcie pojawia się problematyka tożsamości zbiorowej, polskiej, środkowoeuropejskiej w warunkach nowo powstającej demokracji rozważana w tekście Stanisława Piskora *Postmodernizm stosowany?* Autor stawiając pytania o funkcję liberalizmu w nowych warunkach wskazuje zarazem na stabilizującą rolę tożsamości kulturowej oraz wagę poszukiwania definicji narodu bez nacjonalizmu.

Liczna grupa zaprezentowanych w tomie tekstów czyni przedmiot swych rozważań zagadnienia poszczególnych literatur słowiańskich, chorwackiej i serbskiej, czeskiej, słowackiej i słoweńskiej i wreszcie polskiej. Najczęściej poruszonymi tematami stają się rola intertekstualności, poszukiwanie tożsamości i mechanizmy jej budowania na nowo. Przywołane zostają teksty między innymi Milana Kundery (František Všecký), Vladimíra Parala i Daniela Hodrovej (Libor Pavera) jak również Vladimíra Bartola (Niko Jez) czy Rudolfa Slobody i Pavla Vilikovskiego (Józef Zarek). Poszukiwanie tożsamości w języku (Dorota Zygałło) czy konfrontacja noweli Łudo Zubka z polską tradycją literacką i kulturową (Marta Buczek) to niektóre tylko z wielu rozważanych i starannie analizowanych tu problemów. Dodajmy jeszcze, że wśród tekstów odwołujących się do literatury polskiej szczególnie często pojawia się nazwisko Tadeusza Różewicza, w którego poezji dokonuje się rekonstrukcja tożsamości człowieka współczesnego (Robert Cieślak, *Od Grunewalda do Bacona. Gra o tożsamość w poezji Tadeusza Różewicza*).

Nawet ten pobieżny przegląd zawartości tomu pozwala stwierdzić, że uczestnicy spotkania prezentując rozmaite odczytania tak pojęć ponowoczesności jak i postmodernizmu jak też szczególnie wnikliwie odnosząc się do spraw tożsamości (a może raczej należałoby mówić o nietożsamości mającej rozmaite źródła) dali wyraz chęci uczestnictwa w trwającym nieustannie dyskursie o problemach świadomości i podmiotowości i mierząc się z tematem zdołali uniknąć łatwych i banalnych odpowiedzi.

Magdalena Dyras

Jiří Svoboda, *Z obzoru tvorby. Kapitoly z české literatury*, Ostrava 1998, 200 s.

Jiří Svoboda w pracy, której polski tytuł brzmiałby *Horyzont twórczości. Wyjątki z czeskiej literatury*, przedstawia okiem krytyka i historyka literatury pro-